

MIKOR JELENT MEG A MŰVÉSZET?

Amikor az első barlangi festményeket felfedezték a

spanyolországi Altamiránál, a szakemberek döntő többsége nem hitte, hogy ezeket az alkotásokat a „történelem előtti” ember készítette. A később felfedezett franciaországi barlangfestmények eldöntötték a vitát. Ha a természetábrázolás e módját művészetnek tekintjük, akkor kimondhatjuk, a felső-paleolitikum Homo sapiense már kiváló művész volt.

Szarvas a Cosquer-barlangból

Európában ez idő szerint az 1994-ben felfedezett, a Válo-Pont-d'Arc-barlang 30-32 ezer éves ábrázolásait tartják a legidősebb barlangfestményeknek. A legrédekesebbek viszont a Marseille közelében, a Morgiou-foknál talált festmények, amelyekre egy Henri Cosquer nevű hivatásos bűvár bukkant rá egy, a tenger mai szintje alatt nyíló barlangban.

Tűzhely – víz alatt

A jégkorszak végi felmelegedés felolvastotta az északi féltekét borító jégtömeg tetemes részét, ennek következtében a tengerek szintje 120 méterrel megemelkedett, ezért a barlang bejárata ma 37 méterrel a tenger szintje alatt van. A barlang hátsó részén található, magasabban fekvő terem még hosszú ideig szárazon maradt, mert benne tovább folytatódott a cseppkőképződés.

A 60 méter hosszú és 50 méter széles barlangteremben két csaknem 30 centiméter átmérőjű tűzrakóhelyen cseppkővel fedett faszénmaradványokra bukkantak. A tüzet a terem megvilágítására használhatták, miközben a festményeket készítették. A tűzhasználat tette lehetővé a festmények korának meghatározását: a radiokarbon kormeghatározás szerint a faszén 18 500 éves volt. Minthogy állati csontok, kő- vagy csonteszközök nem kerültek elő, arra lehet következtetni,

hogy a barlangban nem laktak, csak bizonyos alkalmakkor keresték fel azt. A falakon és a mennyezeten lévő festmények 23 állatot ábrázolnak, közöttük tíz ló, öt bölény, három óriás alka (a múlt században kipusztított, leginkább a pingvinekéhez hasonló életmódú sirályféle), egy-egy kőszáli kecske, szarvas és barlangi oroszlán jól felismerhető. Számos karcot is felfedeztek, amelyeken szintén állatok (bölények, lovak, kőszáli kecskék, zergék és fókák) láthatók. Huszonhat emberkézlenyomatot is találtak, amelyeknek a többsége fekete, néhány pedig vörös volt. A legtöbb tenyérnyomatnak csonkák az ujjai, éppúgy, mint a Pireneusokban fekvő Gargas-barlangban találtaknak. Néhány kutató ezeket nyelvi jelzésként értelmezi.

A „művész” színre lép

Valószínűleg soha nem fogjuk megtudni, valójában mit is jelentett a művészet a jégkor végének embere szá-

mára. Széles körű elterjedtsége és azonos gondolatvilágot tükröző megjelenési formái arra utalnak, hogy igen fontos szerepet játszott a felső-paleolitikum emberének életében. Kidolgozásuk azt mutatja, hogy kiválasztott vagy kiválasztódott, erre a feladatra szakosodott emberek készítették. Feltehető, hogy olyanok, akik nem vettek részt a csoport mindennapi tevékenységében, hanem „művészi” tevékenység fejében bizonyos mértékig kiszolgálták őket.

A felső-paleolitikum művészetének talán legismertebb és legszebb példái a lascaux-i barlang 1940-ben felfedezett festményei. A Bikák termében látható festmények elrendezése megengedi azt a feltételezést, hogy egyetlen „művész” elképzelése, irányítása szerint festették fel a barlang falára és mennyezetére. A barlangban olajlámpákat is találtak, ezekkel világíthattak az alkotók. A barlang falában felfedezett lyukak valószínűleg az állványzatot rögzítő kampók helyei voltak, ezekből gondoljuk, hogy a magasabban elhelyezett festményeket 6 méter magas állványzaton állva készítették. A padozaton talált faszénmaradványok 17 000 évesnek bizonyultak.

Életre lehelte állatok

A lovak és bikák mintha élnének, mozgónának, s ezt a benyomást még inkább erősíthette egykor az olajlámpák

A víz alatti cseppkőbarlang

imbolygó lángra. E realista részletekben is gazdag „kavalkádot” szemlélve úgy tűnik, hogy egy különös, két egyenesen előreálló szarvat hordó alak vezényli az állatseregletet; lehetett akár állatbőrbe bújt sámán is. Még ma sem tudjuk, hogy a kalcittal fedett falra miképpen tudtak többféle technikával és festékanyaggal is festeni. A vörös és a barna festékanyaghoz könnyen hozzájuthattak, ezek a barlang talajában is előfordulnak. A fekete részeket faszénrel és mangántartalmú anyaggal festették. Az is látszik, hogy a nagyméretű ábrák az állatok körvonalait egy biztos kezű „művész” rajzolta ki előre, illetve hogy a pettyeket festékrudacsokkal vitték fel a falra, ahol pedig a festék egyenletesen oszlik el, ott vagy üregecs állatcsont (madár-csont) volt az „ecset”, vagy a művész a szájában megrágott festéket fújta a falra. Egy francia őstörténész szerint a festékfújás nem csak a színezőanyag felvitelét szolgálta – elsődleges célja az állatok „életre lehelése” lehetett.

A festményeken meglehetősen ritka az emberábrázolás, az állatok egy részét viszont nemcsak ábrázolják, hanem valamilyen velük kapcsolatos elképzeléseket is mutatnak. Például a bölényekbe és a lovakba rajzolt lándzsák azt sugallhatták, hogy a vadászok uralják ezeket az állatokat, a vadászat sikeres lesz. Más helyeken a fal természetes domborúrait használták arra, hogy az állat vemhességét jelezzék, talán abból a célból, hogy ezzel elérjék: a zsákmány a jövőben is bőséges lesz.

Koncepció és kompozíció

Egy másik franciaországi barlangban (Les Trois Frères) egy igen furcsa ábrázolás látható, amelyet *Varázslónak* neveztek el. A fején agancsot visel, bagolyszerű szemei, farkasfülei, medvekarmai és lófarka van, a lába és pénisz azonban emberi. Elképzelhető, hogy ez a rajz valamiféle avatási szertartással kapcsolatos, a felavatásra várók a sámán irányításával mentek át a szertartáson. Bár ezek a barlangi festmények kétségtelenül az egész csoport számára készültek, mégsem láthatta őket a horda minden tagja, ezért őrizték a barlangok sötét mélyén. A felső-paleolitikumból kevés olyan alkotást ismerünk, amely egy egész csoportnak, mai szóval a „nyilvánosságnak” készült. Ilyen például a franciaországi *Cap Blanc* völgyében talált, lovakat ábrázoló frízszerűség,

amelyet egy mészkőfal magasan elhelyezkedő részébe véstek. A célját csak feltételezni lehet, talán arra hívta fel a figyelmet, hogy ez a terület az akkor itt élt csoporthoz tartozik.

A csoportok számára készült alkotásokon kívül egyedi célokra használt művészi alkotások is fennmaradtak ebből a korból. Ezek mind hordozhatók, és igen sokfélék: csont-, agancs-, agyar- vagy kődarabra vésett állatalakok, mamutcsontból, kőből vagy agyagból formált, kiégetett szobrocskák sokasága maradt ránk. Különösen gyakoriak az anyasághoz előnyös testformákat kihangsúlyozó „Vénusz-szobrocskák”, az átlukasztott csontokból, fogakból és kagylókból készült karkötők és nyakláncok, de nem ismerjük az úgynevezett kommandópálcák vagy a különlegesen díszített gerelyhajító szerkezetek funkcióját. Az emberek ezeket valószínűleg egész életükben magukkal hordozták. Lehetséges, hogy némelyikük két ember közötti szimbolikus kapcsolatot fejezett ki, vagy a csoporthoz való tartozást jelezték. Egy részük valószínűleg talizmánként szolgált a természetfölötti erővel szemben. A *La Vache*-nél talált csontkés egyik oldalán alkotója egy őzsutafejet, vizet és virágzó növényt ábrázolt. Lehet, hogy ezekkel egy évszakot – tavaszt – jelölt, míg a kés másik oldalán ábrázolt bölény, elvirágzott növény és dió az ősre utalhat. A *Blanchard*-nál talált 30 ezer éves csontlapon 29 serpentin-szerűen elrendezett bemélyedés látható:

feltételezik róluk, hogy a holdhónapokat ábrázolják.

A felső-paleolitikumi művészet fejlettségét bizonyítja, hogy például a lascaux-i üregő lovak ábrázolásában megjelent a kompozíció, illetve hogy az alkotások jó része a szimbólumok megértését és kifinomult alkalmazását tükrözi.

E virágzásnak a jégkorszak befejeződése vetett véget, amikor is a jég olvadása után eltűntek az óriási, nyílt, füves területek, a helyüket erdők foglalták el, s a vadászatot és a gyűjtögetést hamarosan felváltotta a földművelés és az állattenyésztés.

Globális művészet

A felső-paleolitikum *Homo sapiens* már teljesen benépesítette a szárazföldet, ideáit, kultúráját hatalmas területen elterjesztette. A legkorábbi ausztráliai festmények egyidősek az európaiakkal, ám ezekről eltérően még ma is részei a hagyományos életmódot folytató őslakók kultúrájának. Amerikában és Óceániában csak a holocén korszak elején jelent meg a művészet, nem sokkal azután, hogy az ember benépesítette e területeket. Ázsiából is inkább csak a középső kőkorszakból, a mezolitikumból ismerünk művészeti alkotásokat.

Az „eurocentrikus” szemléletet valló régészek szerint a művészet Európában (és Ausztráliában) jelent meg először mintegy 30-32 ezer évvel ezelőtt. De nem meglepő, hogy egy mostanában felfedezett dél-afrikai barlangban a művészetnek ennél jóval ősbibb nyomaira bukkantak. Ez azt igazolja, hogy nemcsak maga a *Homo sapiens*, hanem művészete is Afrikában alakult ki.

Fokvárostól mintegy 360 kilométerre, az Indiai-óceán partján, a *Blombos-barlangban* számos használati eszköz mellett két emberkéz formálta vörösvasérc-közetdarab került elő, amelyeknek az egyik felszínét simára csiszolták, és geometrikus ábrákat karcoltak rájuk. Ez az absztrakt gondolkodás képességét igazolja. A köveket 36 kilométeres távolságból vitték a barlangba, arról a területről, ahol a *Homo sapiens* „ősanyjának” legidősebb, 117 ezer éves lábnyomlenyomatait is megtalálták.

DR. GYENIS GYULA